

KİTAPLAR

“BEŞ ŞEHİR”

Hatice Aybay*

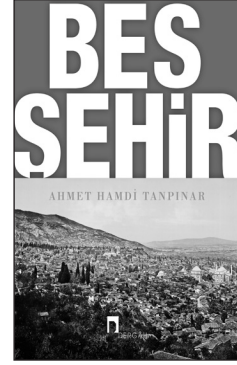
FIVE CITIES

[Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Yayına Hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu, İstanbul: Dergâh Yayınları 2016, 359 s.]

Türk edebiyatının usta yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kaleme aldığı *Beş Şehir*'in gerek üslubu gerek içeriği yönüyle eşine az rastlanır bir eser olduğu bilinen bir gerçektir. Yazıldığı günden bugüne birçok kez basılmış olan *Beş Şehir* son olarak, edebiyatımızın önde gelen araştırmacı-yazarlarından Beşir Ayvazoğlu'nun kitaba eklediği açıklama, fotoğraf ve notlarla yeniden yayımlanmıştır.

Çeşitli alanlardaki çalışmalarının yanı sıra biyografi sahasındaki *Yahya Kemal-Eve Dönen Adam*; *Tarık Buğra - Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak*; *Peyami, Hayatı Sanatı Felsefesi Dramu*; *Ömrüm Benim Bir Ateşti/ Ahmet Haşim'in Hayatı, Sanatı, Estetiği, Dramu* adlı titiz çalışmalarıyla tanıdığımız Beşir Ayvazoğlu, bu baskı için özel bir emek harcadığını ifade etmiştir. Böyle özel bir baskı teklifinin Dergâh Yayınları'ndan geldiğini belirten Ayvazoğlu, kendisinin bu teklifi neden kabul ettiğini şöyle açıklar:

Fakat bugüne kadar hiç kimenin aklına *Beş Şehir*'de anlatılanları tahkik etmek gelmemiştir. Ben, sadece *Beş Şehir*'in değil, bütün eserlerinin yeniden dikkatle okunması, kullandığı kaynakların kontrol edilmesi gerektiğini günlüklerinin yayımlanmasından sonra düşünmeye başlamıştım. (s. 24)

Kitabın arka kapağındaki şu ifadeler de bu çalışmanın gerekliliğini vurgular niteliktedir:

Beş Şehir'e hakkıyla nüfuz edebilmek için çok zengin bir tarih, edebiyat, sanat kültürüne ihtiyaç vardır. Zengin edebî birikiminin yanı sıra, çok sayıda vak'anüvis tarihi ve seyahatname okuyarak benzersiz bir tarih kültürü edinen Tanpınar, aynı zamanda resimden musikiye, mitolojiden evliya menkıbelerine uzanan zengin bir atıflar dünyasına sahiptir.

* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

Beşir Ayvazoğlu *Dergâh* dergisinde yayımlanan söyleşisinde de kitaba neden “*Beş Şehir Okuma Kılavuzu*” eklediği sorusuna verdiği cevapta Tanpınar’ın geniş kültür birikimi dolayısıyla eserde zengin bir referans dünyası oluştuğunu, bu referansların o günkü kültürel ortamda anlaşılabilirliğini ancak günümüzde bunun pek de mümkün olmadığını söylemiştir.¹ Kitap, önceki baskılarında yer alan “Önsöz”, “Ankara”, “Erzurum”, “Konya”, “Bursa’da Zaman”, “İstanbul” bölümlerine ilave olarak “Beş Şehir Nasıl Yazıldı ve Yayımlandı?” “*Beş Şehir Okuma Kılavuzu*” bölümlerini içermektedir.

Araştırmacı, bir çeşit takdim olan “*Beş Şehir Nasıl Yazıldı ve Yayımlandı?*” başlıklı yazısında *Beş Şehir* ile ilgili önemli ve ilginç bilgiler verir. Yazısına Tanpınar’ın şehirler hakkında yazmaya ne zaman başladığı sorusunu sorarak başlayan Ayvazoğlu, Tanpınar’ın günlüklerinden, mektuplarından, “Geçmiş Zaman Elbiseleri” hikâyesinden ve “Bursa’da Zaman” şiirinden yola çıkarak kitabın oluşum aşamasını, yazarı kuşatan atmosferi açıklar, *Beş Şehir*’in yayımlanma serüveni, baskıları ve kitabın edebiyat dünyasındaki akisleri üzerinde durur. Kitabın ikinci baskısı üzerinde özellikle duran ve bu baskı ile ilgili ilginç anekdotlar aktaran araştırmacı, bu baskının on dört yıl sonra gerçekleşmesinin oldukça üzücü olduğunu ifade etmiştir. Ancak kitapta şehirlerin neye göre sıralandığı, Tanpınar’ın neden bu şehirleri seçtiği ile ilgili bilgi veya değerlendirmeye yer verilmemiştir.

Ayvazoğlu, kitabın Tanpınar’ın beklediği ilgiyi görmediğini belirtir. Bu ilgisizliğin sebeplerini o dönem Türk aydınının yöneldiği eğilimlerle açıklar:

1940’larda hümanist kültür politikasının uygulanması ve Tanpınar’ın yakın çevresi tarafından bu politikanın hararetle benimsen-

miş olması yüzünden görmezden gelinen Beş Şehir, 1950’lerde ve 1960’larda da Köy Enstitülü “sosyalist gerçekçi” yazarların soğuk savaş şartlarından aldıkları güçle edebiyat ortamını kuşatmaları ve yarattıkları ağır baskı sebebiyle fark edilmemişti. (s. 20)

Yayımlandığı dönemde sadece Nahid Sırrı Örik, Halide Edip Adıvar, Cahit Tanyol, Mustafa Şekip Tunç’un *Beş Şehir* üzerine yazı yazdığını dile getiren Ayvazoğlu, adı geçen yazarların *Beş Şehir* ile ilgili düşüncelerine de yer verir. Daha çok büyük bir hayranlığı ve beğeniyi dile getiren bu yazılar, sayıları az da olsa, o dönemde Tanpınar’ın değerinin teslim edildiğini göstermektedir.

Yazının sonlarına doğru, böyle bir çalışmanın Mehmet Kaplan’ın da gerçekleştirmek istediği bir proje olduğunu dile getirmiştir:

Merhum Prof. Dr. Mehmet Kaplan’n fotoğrafı bir *Beş Şehir* projesi olduğunu da bu vesileyle fotoğraf sanatçısı Gültekin Çizgen’den öğrendim. Gültekin Bey, 1960’ların sonunda Kaplan Bey’in arzusuyla çok sayıda siyah-beyaz fotoğraf çektiğini, fakat nedense projenin hayata geçirilemediğini söyledi. (s. 26)

Bu bölüm Tanpınar’ın fotoğraflarının yanı sıra sayfa kenarlarında yer alan şehir yazılarının *Ülkü* dergisindeki tefrikalarının, kitap hâline geldikten sonraki baskılarının özellikle de ilk ve ikinci baskılarının fotoğraflarıyla zenginleştirilmiştir.

Kitabın sonunda yer alan “*Beş Şehir Okuma Kılavuzu*” başlıklı bölümde yazarın değindiği kişi, yer, olay ve eserlerle ilgili not ve açıklamalar yer almaktadır. Bu bölüm kendi içinde de şehirlere göre sınıflandırılmıştır. Bu not ve açıklamalardan bazıları kitapta adı geçen kavram, kişi, mekân ya da mimari eser hakkında ansiklopedik bilgi içermekte, anlatılan bir olayı

¹ *Dergâh*, S. 317, Temmuz 2016, s. 18.

açıklamakta, bazıları Tanpınar’ın hafızasından esere aktardığı bir şiir ya da pasajın orijinalini aktarmaktadır, bazıları da Tanpınar’ın kullandığı bir tabirin açıklamasına yöneliktir. Mesela “Ankara” bölümünde Tanpınar’ın kullandığı “yaratıcı hamle” tabirini Ayvazoğlu açıklama gereği duymuştur:²

Tanpınar bu paragrafta “yaratıcı hamle” tabirini, muhtemelen Bergson’un “hayat hamlesi” (élan vital) kavramının yerine kullanmaktadır. (s. 288)

Bazı notlar ise Tanpınar’ın yaptığı hataları düzeltmeye yöneliktir. Ayvazoğlu bu düzeltmelerin eserin değerini düşürmeyeceğini kitabın başındaki yazısında vurgulamıştır:

Notlarda işaret ettiğim bilgi hatalarının ve hafıza yanlışlarının eserin edebî kıymetine zerrece halel getirmedeğini özellikle belirtmek isterim. (s. 25)

Ayvazoğlu’nun yaptığı bu düzeltmelerin birkaçına yazımızda yer vermek istedik. Bunlardan biri Tanpınar’ın “Erzurum” bölümünde alıntıladığı dizelerle ilgilidir:³

Hafızası Tanpınar’ı yanıltmış olmalı. “Ey gaziler yol gördü yine garip serime” mısrayla başlayan İsfahan makamındaki eserde tekrarlanan mısralar, “Dün gece yar hanesinde yastığım bir taş idi” mısrayla başlayan Tatyana bestenin ilk üç mısraıdır. (s. 293)

Yine “Bursa” bölümünde “Hacı Bayram’ın oğlu olan Eşrefoğlu, Bursa’da yatıyor.” şeklinde geçen cümleyi “Bursa” bölümündeki 94. maddede “Eşrefoğlu Rumi’nin kabri Bursa’da değil, İznik’tedir.” diyerek düzeltmiştir (s. 309). Ayvazoğlu’nun düzeltmelerinden biri yapılan çalışmanın titizliğini göstermesi bakımından ilginçtir. Ayvazoğlu, “İstanbul” bölümündeki 141. maddede şöyle demektedir:

Tanpınar’ın sözünü ettiği, ahşap bir kulübe içinde korumaya alınan ağaç çınar değil servidir (...) Tanpınar aynı hatayı Huzur romanında tekrarlar. (s. 325)

Ayvazoğlu, yazarın kendi hayatıyla ilgili anlatıklarının da izini sürmüştür. “Bursa” kısmında 89. maddede Tanpınar’ın Manavkadı Camii ile ilgili anlattıklarını sorgular ve şu sonuca ulaşır:

Beş Şehir’de Manavkadı Camii’nin yıkık duvarları arasında gördüğünü söylediği erguvan ağacını günlüklerinde kubbeye yerleştiren Tanpınar’a hafızası belli ki tuhaf bir oyun oynamış! (...) Bu da, 1961 yılı Mart ayına kadar yolunun Ayvansaray’a bir daha düşmediğini gösterir. O hâlde *Beş Şehir*’de, Manavkadı Camii’nin yıkık duvarları arasından fırlayan erguvan ağacını kendisine gösterdikleri günden beri her bahar bir kerecik olsun ziyaretine gittiği doğru değildir. (s. 308)

Beşir Ayvazoğlu, *Beş Şehir*’de anlatılanları Tanpınar’ın diğer eserleriyle de ilişkilendirmiştir. Bu, Ayvazoğlu’nun Tanpınar’ı bir bütün olarak görme endişesinden kaynaklanmaktadır. “İstanbul” bölümünde 102. maddede Tanpınar’ın *Beş Şehir*’de Baudelaire’den çevirdiği dizelerle ilgili *Yaşadığım Gibi*’deki bir yazısından söz etmiş (s. 311), 110. maddede de Tanpınar’ın İstanbul ile ilgili bir izlenimini *Sahnenin Dışındakiler* romanı ile ilişkilendirmiştir:

Tanpınar satıcı seslerini İstanbul’un ayırdedici özelliklerinden biri olarak gördü. *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanında bu sesleri taklit eden bir tip yaratmıştır. (s. 313)

Ayvazoğlu, bütün bunların yanı sıra sözü geçen kişi, eser ya da konuyla ilgili önemli kaynakların ismini de zikrediyor. Bu anlamda bu bölüm zengin bir bibliyografya da içeriyor. Yalnız, kitapta geçen kişi ve eserlerin indeksi yapılabiliyor muydu ya da Ayvazoğlu’nun yararlandığı

² 13. maddede açıklamıştır.

³ 32. maddede açıklamıştır.

ve atıfta bulunduğu eserlerin bir listesi kitabın sonuna eklenseydi nasıl olurdu, sorularını sormadan edemedik.

Tanpınar'ın yaşadığı dönemi ve yazıldığı dönemin şehrini yansıtan fotoğrafların ilgili sayfalarda yer alması Tanpınar'ın gözüyle bakmayı kolaylaştıracağı ve anlatılanların daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı kanısındayız. Kitapta her bölümün –şehrin– o şehri yansıtan bir renkle düzenlenmesi kitabı önceki baskılarından farklı kılan özelliklerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak yazının başında da belirtildiği

gibi, *Beş Şehir*'in tarih, mimari, müzik vb. alanlarda açıklanmaya muhtaç birçok bilgiye değinen derinlikli bir kitap olduğunu düşünürsek bu çalışmanın kapsamlı bir araştırma ve kaynak taraması gerektirdiği anlaşılacaktır.

Bu çalışma Tanpınar'ı, onun geniş kültür hazinesini anlama yolunda önemli bir adımdır. Yaptığı bu çalışmayı “tahkikli neşir” olarak nitelendiren⁴ ve ayrı bir “Ahmet Hamdi Tanpınar Sözlüğü” hazırlamanın gerekliliğinin altını çizen Beşir Ayvazoğlu bu tespitinde haklıdır ve yaptığı çalışmayla bu yolda önemli bir boşluğu doldurmuştur.

⁴ *Dergâh*, S. 317, Temmuz 2016, s. 19.